

INGLIZ TILI GRAMMATIKASINI INDUKTIV VA DEDUKTIV USULLARDAN FOYDALANGAN XOLDA O'RGATISHNING BIR BIRIDAN FARQI

M.Y.Dauletmuratova – o'qituvchi

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Nukus filiali

Tayanch so'zlar: xorijiy tillar, ilm-fan, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ilmiy hamkorlik, ingliz tili, induktiv usul, deduktiv usul, maktablar, zamonaviy texnologiyalar, online telekanallar.

Ключевые слова: иностранные языки, наука, политический, экономический, социальный, культурное и научное сотрудничество, английский язык, индуктивный метод, дедуктивный метод, школы, современные технологии, онлайн телеканалы.

Key words: foreign languages, science, political, economic, social, cultural and scientific relations, the English language, inductive and deductive methods, schools, modern technologies, online channels.

Ona vatanimiz O'zbekiston o'zmustaqilligiga erishganidan so'ng jahon hamjamiyatining teng huquqli a'zosi sifatida ko'plab xorijiy mamlakatlar bilan o'zaro manfaatli ko'p tomonlama aloqalarni yolg'a qo'yib kelmoqda. Yurtimiz istiqboli, xalqimizning farovon kelajagi yolida uzoq va yaqin qo'shnilarimiz bilan siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ilmiy hamkorlikning yoiga qo'yilishi g'oyat katta ahamiyatga egadir. Chet mamlakatlar bilan bunday yaqin aloqalarning rivojlanib borishi o'z navbatida chet tillarini, ayniqsa, ingliz tilini mukammal biladigan kadrlarga bo'lgan talabning keskin oshishiga sabab bolmoqda. Shujihatdan olib qaraganda, so'nggi yillarda ingliz tilini o'rganish har bir zamon bilan hamnafas yashaydigan shaxs uchun ulkan hayotiy ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda ilm-fan jadal rivojlanayotganligi hech birimizga sir emas. Shuningdek, yosh avlodning xorijiy tillarni, ayniqsa ingliz tilini o'rganishga bo'lgan qiziqishi ortib bormoqda. Shu boyis, umumta'lim maktablarida bu tilni chuqurroq o'rgatish uchun pedagog xodimlardan innovatsion usullardan keng foydalanish talab etilmoqda. Shu sababdan, 2012-yil 10-dekabrda qabul qilingan "Chet tillarini o'rganish tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi hamda 2013-2014 yildan boshlab umumta'lim maktablarining birinchi sinflarida xorijiy tillarni uzluksiz o'rgatishning joriy etilishi buning yaqqol isbotidir. Ingliz tili jahon tili sifatida deyarli barcha sohalarida eng kerakli til sifatida namoyon bo'lmoqda, shu sababli nafaqat boshlang'ich sinflarda, iqtisodiy, fan, va madaniy jihatdan rivojlangan davrlarning tillarini o'rganish jahon ilm-fani va taraqqiyoti yutuqlarini egallashning bosh omili ekanligini to'liq anglagan holda yuqori sinf o'quvchilari doirasida ham kasb tanlashlarida albatta tilning ahamiyatiga katta e'tibor qaratilmoqda. Boshqa sohalar singari til o'rganish ham o'quvchi yoshlarning zehni bilan birgalikda yosh davrlariga ham bog'liq.

Kichik yoshli bolalarda til o'rganishga bo'lgan xohish-istak juda yuqori, ayniqsa hozirgi axborot kommunikatsiya vositalari bilan bu holat yuqori ko'rsatkichlarni ko'rsatmoqda. Davlatimiz tomonida maktablarda yaratilgan shart-sharoitlar, o'quv xonalarining zamonaviy texnologiyalar bilan johzlanganligi, yosh bilimli kadrlar bilan ta'minlanganligi, maktab darslaridan tashqari mustaqil shug'illanish uchun barcha sinflar uchun online telekanallardagi televizion online darslarning tashkil etilganligi tahsinga sazovordiz. 1 va 2- sinf o'quvchilari tildagi grammatik, leksik, fonetik, birliklarni tushunmasliklari mumkin ammo multfilmlar, o'yinlar, rasmlar orqali tilni a'lo darajada o'zlashtirishlari mumkin.

J. Jalolov fikriga ko'ra, grammatikani o'quvchilarga o'rgatishda asosan ikkita yo'ldan foydalanishimiz mumkin:

1. Induktiv.
2. Diduktiv.

O'quvchilarga avval qoida so'ngra esa misol beriyri Induktiv usul hisoblanadi. Mazkur usul ko'pincha yuqori sinf o'quvchilari uchun foydali. Masalan zamonlar, predloglar, artikllar yuqori sinf o'quvchilari uchun ma'lum termenlar bo'lib ular gaplarda ega, kesim aniqlovchi,

to'ldiruvchi, hol kabi gap bo'laklarini qo'yib gap tuza olishadi.

Diduktiv usulda esa avval misol so'ngra qoida beriladi. Maktab yoshidagi bolalarga ingliz tilini o'rgatishda avvalo bolalar uchun rang-baranglikka e'tibor berishimiz zarur. Rasmlar asosida yoki qo'shiq va she'rlar orqali ham ingliz tili grammatikasini o'rgatishimiz mumkin. Shuningdek, o'yinlar, mashqlar orqali mavzu tanishtirilib, so'ngra qoidaga bog'lab tushuntiriladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ega, kesim, fe'l va boshqa birliklar haqida ma'lumotga ega bo'lmaganliklari sababli ularga o'yinlar qo'shiqlar orqali mavzu tushuntirish samaraliroq. Masalan Can –ingliz tilida "qila olmoq" modal fe'li bo'lib qo'shiqlar handout materiallar orqali o'rgatiladi.

-Can you play football

-Can you phone call

-It is very easy

-Can you do it Nansy?

Psixologlar fikriga ko'ra yoshi katta insonlarga nisbatan bolalarda yangilikka qiziqish, o'qish, o'rganishga bo'lgan ishtiyoq 70-80% kuchliroq bo'lar ekan. Kundalik hayotimizda ham bajara ololmaydigan vazifalarni ham bolalar ogohlantirishlarga qaramasdan bajarib ko'rishga harakat qilishadi. Bir xillikdan juda tez zerikishadi shu sababli pedagog kadrlardan yangicha usullarda, noan'anaviy tarzda darslarni tashkil etish, o'rganilayotgan xorijiy tilning muhitini to'liq yaratish olish talab etiladi.

Shunday ekan ustoz-muallimlar interfaol, innovatsion va qiziqarli usullardan foydalanib darslarni tashkil etishlari lozim. O'quvchilar bilan individual tartibda, guruhlarda va juftliklarda ishlashlarini joriy etishi turli musobaqalar ko'rinishida o'yinlar tarzida, rang-barang ko'rgazmali qurollardan foydalanilgan holda dars o'tishlari va har bir darsga albatta alohida tayyorgarlik ko'rib kelishlari talab etiladi. Bunday tipdagi darslar tilga bo'lgan mehrni, ishtiyoqni oshiradi, nafaol o'quvchilarni faollashtiradi, o'quvchilar o'rtasida sog'lom raqobatni shakillantiradi. Raqobat esa yuksalishning poydevori.

Ingliz tilini o'qitishdagi yana bir muhim jihat shuki o'quvchining qay holatda ma'lumotni to'laonli qabul qilishini nazorat qilish. Bir guruhdagi bolalarning o'y xayollari, fikrlashi, dunyoqarashi ma'lumotni qabul qilishi turlicha bo'ladi. Shunga ko'ra o'qituvchi har bir o'quvchining xarakteri xususiyatidan kelib chiqqan holda ta'lim jarayonini olib borishi kerak. Misol uchun, qaysidir o'quvchida ko'z bilan eslab qolish, yana birida eshitish orqali eslab qolish qobiliyati tabiatdan shakillangan bo'lishi mumkin. Shu xususiyatlarga ko'ra ingliz tilini o'rganish asosiy 3 yo'nalishda bo'ladi.

❖ Visual learning- ko'rish orqali ma'lumotni eslab qolish

❖ Auditory learning -eshitish orqali ma'lumotni eslab qolish

❖ Kinaesthetic learning- harakatlar orqali ma'lumotni eslab qolish

Yuqoridagi xususiyatlarni inobatga olgan holda o'qituvchi o'quvchilar bilan dars mobaynida, mashqlar bajarishda, rol playlar tayyorlashda, o'yinlar orqali mavzu tushuntirilsa yoki tashkillashtirilsa sezilarni natija hosil qiladi va o'quvchida til o'rganishga motivatsiya beradi.

Quyida mana shunday mazmunli dars tashkil etishda darslarda foydalanishimiz mumkin bo'lgan didaktik o'yinlar va pedagogik texnologiyalardan bir nechtasini ko'rib chiqamiz.

❖ Kim tezroq o'yin maqsadi writing-yozish texnikasini rivojlantirish. O'yinning borishi:inglovchilarga gaplar yozilgan kartalar beriladi va kartadagi gaplarning so'zlari notartib joylashgan bo'ladi. Kim birinchi va to'g'ri tartibda joylashtirib yozsa shu o'quvchi g'olib bo'ladi. Bu o'yin ko'proq yuqori sinflarda samara beradi.

❖ Men kimman? o'yin maqsadi speaking-gapirish texnikasini rivojlantirish. O'yinning borishi: guruhdagi xohlovchi chiqib biror narsa yoki shaxsni nomini aytmasdan tasvirlaydi va qolgan o'quvchilar ta'rifga ko'ra kim yoki nimaligini topishi kerak. Bu o'yin nutqiy savodxonlikni oshiradi. Bu o'yin ko'proq boshlang'ich sinflarga xos.

❖ Davomiy hikoya-o'yin maqsadi vocabulary-so'z boyligini rivojlantirish. O'yinning borishi:sinf 2 guruhga bo'linadi va 2 turdagi hikoyalar yarim tayyor holatda beriladi va guruhlar o'z fantaziyalariga kelib chiqqan holda hikoyani davom ettirib oxiriga yetkazadilar. Qaysi guruhda ko'proq yangi so'z ishlatilsa shu guruh g'olib hisoblanadi. Bu o'yin o'quvchilarni bir-birlari bilan hamjihatlikda ishlashga o'rgatadi. Bu o'yin yuqori sinflarda yaxshiroq samara beradi.

❖ Noisy dictation-o'yin maqsadi grammatikani rivojlantirish. Sinfidagi o'quvchilar bir biriga yuzma-yuz qilib joylashtirilishi bilanmazkur o'yin boshlanadi va vaqt belgilanib bir vaqtda bir birlarini ham eshitib ham ro'parasidagi o'quvchining aytga so'zlarini ilg'ab to'g'ri yoza olishi kerak. Bu o'yin biroz shovqinli bo'ladi va aynan mana shu shovqin ularga hatto shunday vaziyatda ham so'zlarni ilg'ay olishni rivojlantirish imkonini beradi. Listening- eshitish texnikasini oshiradi. Ingliz tilida so'zlar

eshitilganidek yozilmaydi, masalan speak-gapirmoq so'zida {ea} diftongi [i] tovushini beradi [spi:k]. Agar o'quvchi so'zlarni to'g'ri anglay olsa demak bu yaxshi natija. Bu o'yin boshlang'ich hamda yuqori sinflarda ham qo'llaniladi.

Taniqli metodistlar ta'kidlashicha, ingliz tili grammatikasini o'rgatishda, avvalambor, grammatika minimumini to'g'ri tanlash va ingliz tili grammatikasini o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olish taqozo etiladi. Ingliz tili grmmatikasini o'ziga xos qiyinchiliklari va xususiyatlari quydagilar: ingliz tilidagi noto'g'ri fe'llar mavjudligi, ingliz tilidagi gap qurilishni qat'iyligi, ingliz tilidagi artikillar, predlog va zamonlarning ko'pligidir. Yuqoridagi kabi xususiyatlar ingliz tili grammatikasini o'zbek tili grammtikasidan farqlaydi.

Maktablarda kuzatilayotgan muammolar qatorida o'quvchida darsga nisbatan passivlik, zerikish, diqqatni jamlay olmaslik kabi jihatlar ham mavjud.Ingliz tilini o'rgatishdagi leksik qiyinchiliklarga kelsak, ular quyidagilar: ingliz tilidagi deyarli barcha so'zlar turli ma'nolarni anglatadi. Ya'ni bir so'z birdan oshiq ma'noni anglatadi. M. Norovanning ta'kidlashicha, ingliz tilida bitta so'z maksimal 23ta ma'noni berar ekan. Ingliz tili lug'atining ma'lum qismi boshqa tillardan kirib kelganligi; Ingliz tilining idiomalarga boyligi hamda bir qancha boshqalar

Xulosa qilib aytganda, chet til o'rganishda qiyinchiliklarga duch kelish tabiiy, albatta.O'qituvchilar o'quvchilarning qayerda qanday qiyinchiliklarga uchrayotganliklarini kuzatib borib uni bartaraf etish yollarini topib o'quvchilarga yengillik yaratib borishlari darkor.Zero, til materiallarini o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar nutq faoliyatlarining barcha turlarida ko'nikma xosil qilishlariga to'sqinlik qiladi.

Adabiyotlar

1. Karimov I.A. Ona yurtimiz baxtu iqbol va buyk kelajagi yo'lida hizmat qilish — eng oliy saodatdir. -T.: «O'zbekiston». 2015.
2. Norova M. Tarjimada leksik birlik va leksik transformatsiyaning qo'llanilishi. Maqola 2-b.
3. Мухаммаджонов Ф.М. О'рта maktab o'quvchilarining ingliz tili o'rganishda duch keladigan qiyinchiliklari. Ф.М.Мухаммаджонов, Д. Р. Юсупова. Текст : непосредственный. // Молодой ученый. 2016. № 3.1 (107.1).
4. www.scientificprogress.uz «SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal ISSN: 2181-1601 Volume: 1, ISSUE: 4 148.

REZYUME. Ushbu maqolada ingliz tili grammatikasini induktiv va deduktiv usullardan foydalangan holda o'rgatishning bir biridan farqi hamda ularning ahamiyati haqida so'z yuritilgan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье анализируются различия и особенности использования индуктивного и дедуктивного метода в обучении английской грамматике.

SUMMARY. There are analyzed the differences of using inductive and deductive ways of teaching grammar and their peculiarities in this article.

YOSH BADIY GIMNASTIKACHILARNI XOREOGRAFIK MASHQLARI ORQALI JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH

T.A.Djumaniyazova – katta o'qituvchi

O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti Nukus filiali

Tayanch so'zlar: xoreografiya, jismoniy tayyorgarlik, texnik tayyorgarlik, majmua, nazorat sinovlari.

Ключевые слова: хореография, физическая подготовка, техническая подготовка, комплекс, экзамены.

Key words: choreography, physical training, technical training, complex, exams.

Mavzuning dolzarbligi. Asosiy etiborimizni yosh badiiy gimnastikachi qizlarni sport bilan, jumladan badiiy gimnastika sporti bilan, shug'ullanishi ularning salomatligiga va jismoniy to'g'ri rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi hech kimga sir emas.

Badiiy gimnastika bilan shug'ullanish davomida yosh qizlarni gimnastika sohasiga oid mashqlarni, jumladan gimnastikada keng qo'llanadigan buyumlar bilan bajariladigan mashqlarni, bajarishni boshlang'ich o'rgatish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birgalikda jismoniy sifatlariga etibor qaratish lozim, Ushbu o'rinda bunday mashqlarni bajarish jarayoni, tezligi va boshqa siru – sinoatlarini bajarish malaka va ko'nikmalarini mukammal o'zlashtirish usullarini ishlab

chiqish, har tomonlama o'rganish va tajribada sinovdan o'tkazish hamda ular asosida yosh avlodni tarbiyalashni tashkil qilish bugungi kun talabi hisoblanadi. Yuqorida bayon etilgan fikr – mulohazalar tanlangan mavzuning dolzarbligidan dalolat beradi.

Pedagogik kuzatuvlarimiz shuni ko'rsatdiki,badiiy gimnastikani sport turida xoreografiya mashqlari yuqori saviyali ustalarni tayyorlashni samarali vositasi sifatida tan olingan. Uning yordamida musobaqalar maydoniga olib chiqilgan kompozitsiyalarni yanada yorqin, betakror, ifodali, ko'rimli bo'lishini ta'minlaydi. "Xoreografiya" atamasi raqs tuzish bilan birga raqs va mimika san'atining barcha turlarini mujassam etadi. Aynan xoreografiya bilan shug'ullanish jarayonida gimnastikachilar san'atga